

PURDA WIELKA

wzniesiony w 1. poł. XIV w., był konsekrowany 1580 przez bpa M. Kromera; w XVI w. P.W. należała do archiprezbiteratu w Dobrym Mieście; obecna, późnogot. świątynia pod wezwaniem św. Michała Archanioła jest budowlą (przebudowana i remontowana 1931-33, 1961 i 1993-2000) 2-nawową, murywaną, z kwadratową wieżą z 1817; we wnętrzu znajdują się m.in.: barok. ołtarz gł. z czerwonego marmuru z obrazem MB z Dzieciątkiem (1611), 2 ołtarze boczne, a w kruchcie rzeźba pasyjna z XVII w. W 2000 ołtarz św. Huberta (zw. myśliwskim) i żyrandole ozdobione trofeami myśliwskimi poświęcił bp J. Wojtkowski.

SGKP IX 305; *Przewodnik po zabytkowych kościołach południowej Warmii*, O 1973, 73-75; SzmO (1985) 351-352, (2008) 361; *Kościół i kaplice archidiecezji warmińskiej*, O 1999, 1 82; J. Chłosta, *Słownik Warmii*, O 2002, 283.

Paweł Błażewicz

PURIM (hebr. od akadyjskiego *pur* los, przeznaczenie), święto żyd. ustanowione wg tradycji zawartej w Est przez → Mardocheusza na pamiątkę ocalenia pers. Żydów przed prześladowaniami Hamana (Est 9,20-28).

Nazwa święta nawiązuje do czynności Hamana, który przez rzucanie losów chciał ustalić datę zagłady Żydów (Est 3,7; 9,24); w czasach → Machabeuszów nazywane było „dniem Mardocheusza” (2 Mch 15,36). P. należy do kategorii mniej ważnych świąt nienakazanych przez Torę, obchodzone jest w formie radosnego karnawału 14. dnia miesiąca *adar* (luty-marzec); w przeddzień święta obowiązuje post na pamiątkę postu Estery (Est 4,17). Wykazuje ono podobieństwo do pers. święta Nowego Roku, które obchodzone było w okresie wiosennego zrównania dnia z nocą; w trakcie jego trwania posyłano prezenty oraz urządzano uczy obfite w potrawy i alkohol; P. może też nawiązywać do babil. święta Nowego Roku, podczas którego ciągnięto losy, aby przewidzieć wydarzenia na przyszły rok; na związek z kulturą babil. mogą wskazywać imiona gł. bohaterów Est (Mardocheusz jest hebr. formą imienia → Marduk, a imię → Estera pochodzi od → Isztar). Wśród zwójów bibl. z → Qumran nie znaleziono Est, a w kalendarzu → esenicków nie występowało święto P. (wydaje się, że ze względów teol. sama księga, jak i święto zostały przez nich odrzucone). Judaizm rabinacki uznał Est za kanon, a P. zaaprobował jako święto żyd.; szczegółowym obchodom tego święta został poświęcony traktat *Megilla* w *Misznie* (II w. po Chr.); w *Talmudzie* jeroz. rabini stwierdzają, że P. pozostanie na zawsze, nawet jeśli przestałyby istnieć wszystkie święta (jMeg 1,5).

W czasie trwania P. zanoszone jest do Boga dziękczynienie za cudowne osobiste ocalenie od wszelkich niebezpieczeństw; czytany jest fragment *Tory* (Wj 17,8-16) oraz zwój Est; 4 wersety ze zwoju mówiące o ocaleniu Żydów są czytane głośniejsz niż pozostałe (Est 2,5; 8,15-16; 10,3); wersety wymieniające 10 synów Hamana tradycyjnie czyta się jednym tchem (Est 9,7-9), aby pokazać, że zostali oni zabici w jednym momencie; podczas czytania zwoju mogą być obecne kobiety, gdyż osobą ocalającą Żydów od zagłady była kobieta – Estera. W święto P. urząda się zabawy, maskarady, śpiewy oraz przedstawienia purimowe; wiele osób w przebraniach i maskach pali kukłę Hamana; zgodnie z tradycją zawartą w Est 9,22 są rozdawane prezenty w postaci porcji posiłku i pieniędzy dla przyjaciół i osób ubogich.

M. Joseph, *JüdLex* IV 1182-1186; H. Schauss, *Jewish Festivals*, NY 1938, 237-271; J.H. Greenstone, *Jewish Feasts and Fasts*, Ph 1945, 135-178; P. Goodman, *The P. Anthology*, Ph 1949, 1988; L. Jacobs, *EJ* XIII 1390-1395; D. Bach, *DEB* 1079; N. Fox, *In the Spirit of P. The Hidden Hand of God*, *The Jewish Bible Quarterly* 18(1990) z. 3, 183-187; A.J. Rosenberg, *Megillath Esther*, NY 1996; E. Gal-Ed, *Buch der jüdischen Jahresfeste*, F 2001 (*Księga świąt żydowskich*, Wwa 2005, 183-196).

Miroslaw Wróbel

PURKOP BERNARD KS., ur. 29 VIII 1808 w Bytomiu, zm. 10 III 1882 w Piekarach Śląskich, działacz społ.-rel. i oświatowy, redaktor.

Po studiach teol. we Wrocławiu 1835 przyjął święcenia kapł.; ok. 1835-42 współpracował z ks. J.A. Fickiem w Piekarach Śląskich, zapoznając się z jego nowatorskimi formami duszpast.; nast. był prob. w Woźnikach k. Lublińca, gdzie uczestniczył w działalności wielu organizacji społ.-rel. (m.in. założył Bractwo Trzeźwości); z księżmi J. Szafrankiem z Bytomia i A. Stabikiem z Michałkowic organizował Tow. Mariańskie (zainicjowane 1848 przez Ficka w Piekarach Śląskich), którego zadaniem było dążenie do mor. odrodzenia społeczeństwa poddanego industrializacji i urbanizacji oraz zagrożonego przez idee liberalizmu; 1853 został dziekanem dek. Tarnowskie Góry, zamieszkanego gł. przez ludność pol.; 1862 został prob., nast. dziekanem w Piekarach Śląskich, a od 1864 był komisarzem biskupiego komisariatu pszczyńskiego, obejmującego dek.: tarnogórski, bytomski, pszczyński i mikołowski; przez wiele lat (od 1862) gromadził środki, później rozpoczął budowę kalwarii na wzgórzu Cerekwica (przerwana w następstwie Kulturkampfu, ukończona przez K. → Nerlicha); 1874 utworzył tajną 2-klasową pol. szkołę (ulożył plan zajęć i zatrudnił nauczycieli, m.in. W. Hajdę), którą prawdopodobnie ukończyło ok. 500 osób; 1876 założył Kółko Pol. (początkowo nazwane ze względów polit. Gemütlichkeit), w którym wygłaszano prelekcje, zorganizowano amatorski teatr i zespół śpiewaczy; realizując wykonanie testamentu Ficka, 1878 sprowadził z Włoch do sanktuarium marmur na budowę monumentalnego ołtarza, poświęconego 1879.

P. odegrał również ważną rolę w rozwoju czytelnictwa pol. na Śląsku, m.in. współpracował z dziec. pismem „Schlesisches Kirchenblatt”; propagował także „Tygodnik Katolicki” (ukazujący się 1848-50 w języku pol. pod red. Ficka), w którym m.in. opublikował artykuł krytykujący zaangażowanie duchownych w życie polit.; 1868 objął redakcję tygodnika „Związ-stun Górnośląski”, wydawanego w Piekarach Śląskich i będącego pol. organem Kat. Związku Lud. (Katholischer Volksverein).

M. Fazan, *PSB* XXIX 407-408 (bibliogr.); D. Sieradzka, A. Żydek, *Z kart gazet piekarskich*, Kr 1995; M. Pater, *SBKDŚ* 340-341 (bibliogr.); J. Pawlik, *Piekary Śląskie. Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej. Przewodnik*, Wr 2000; *Z historii sanktuarium i Piekar pod Bytomiem*, Ka 2008, 73-92.

Janusz Wycisło

PURNEA, diecezja w pn.-wsch. Indiach (stan Bahir) eryg. 27 VI 1998 przez pap. Jana Pawła II bullą *Optatis concedere* z części diec. Dumka jako sufr. Patny; początki chrześcijaństwa na terenach obecnej diecezji sięgają 1773 i związane są działalnością mis. jezuitów, a nast. karmelitów i kapucynów; pierwszym księdzem rezydującym na stałe w P. był Polak F. Topolski OFM Cap, który przybył tu 1835; diecezja zajmuje 15 733 km² i liczy 8,6 mln mieszk., w tym ok. 25 420 katolików, 15 parafii, 32 księży diec. i 8 zak., 13 zakonników oraz 72 siostry.

D.A. D'Souza, *A History of the Catholic Church in North India*, Mangalore 1991; AnPont 2010.

Stanisław Wargacki

PÜRSTINGER BERTHOLD, Berthold z Chiemsee, bp, ur. 1465 w Salzburgu, zm. 16 lub 19 VII 1543 w Saalfelden k. Salzburga, działacz i pisarz kośc., teolog.

Po studiach we Włoszech, uwieńczonego licencjatem z prawa państw. i doktoratem z prawa kan., otrzymał 1490 święcenia kapł.; od 1493 był prob. w Schnaitsee (Bawaria) i urzędnikiem kurii arcybiskupiej w Salzburgu; 1508 został bpem Chiemsee z rezydencją w Salzburgu; 1523-26 pełnił funkcję mediatora najpierw w konflikcie mieszkańców Salzburga, a nast. uczestnik wojny chłopskiej z miejscowym abpem i kard. M. → Langem, który był zdecydowanym przeciwnikiem M. Lutra i jego zwolenników; zniechęcony niepowodzeniami swej misji, 1526 zrezygnował z urzędu biskupa i osiadł w klasztorze Raitenhalsch, 1528-29 w Saalfelden, gdzie 1532 założył St. Johannes Priesterbruderschaft, a 1538 szpital z kościołem dla starszych księży i biednych, 1541 ukończony i poświęcony.

W swoich pismach P. poddawał ostrej krytyce ówczesny Kościół kat.; domagał się jego gruntownej reformy, pozostając jednak zdecydowanym przeciwnikiem reformacji. Najbardziej znaną publikacją P. jest *Onus Ecclesiae* (Landeshut 1524, Kō 1620²); dzieło to zawiera opis 7 stanów w Kościele, wylicza najcięższe nadużycia i zapowiada nadchodzące klęski; tytułowy *onus* (ciężar) przedstawiany jest jako ciężar winy i nieuchronnej kary za nieprawidłowości, które mają miejsce w Kościele (zwł. sprzedaż odpustów i niewłaściwe życie duchownych, szczeg. w Rzymie), a które może usunąć przeprowadzenie reformy; 1548 dzieło znalazło się na indeksie ksiąg zakazanych; polemizując z protestantami, wykład prawdziwej nauki Kościoła zawarł w rozprawie *Tewtsche Theology* (Mn 1528; łac. wydanie *Theologia germanica*, Au 1531), która jest świadectwem przedtryd. mariologii (ukazanej w odniesieniu do in. prawd wiary), zawierającej naukę o macierzyństwie Maryi, jej dziewictwie i niepokalanym poczęciu, stanie bezgrzesznego i wolności od skłonności do grzechu, pełni łask i „wywyższeniu nad niebiosa”; uznaje się ją za pierwszą niem. dogmatykę, opartą na *Pismie Świętym* i nauce Ojców Kościoła (szczeg. Augustyna i Tomasza z Akwinu); także kolejne dzieła – *Das Keligpuchel* (Au 1535) i *Tewtsch Rational über das Amt heiliger Mess* (Au 1535) były wyrazem walki z protest. reformacją oraz obroną katolickiej nauki i wiary.

J. Rohr, *Die Prophetie im letzten Jahrhundert vor der Reformation als Geschichtsquelle und Geschichtsfaktor*, HJb 19(1898) 29-56; Ch. Greinz, *Berthold P. Bischof von Chiemeesee (1465-1543)*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburgerische Landeskunde 44(1904) 273-328; K. Schottenloher, *Bischof Berthold von Chiemeesee und seine Brevier-Ausgabe des Jahres 1516*, HJb 47(1927) 350-352; NDB II 162 (bibliogr.); K. Eder, J. Schmuck, *Die Prophetie „Onus Ecclesiae“*, W 1973; G. Marx, *Glaube, Werke und Sakramente im Dienste der Rechtfertigung in den Schriften von Berthold P.*, L 1982; E.W. Zeeden, *Berthold P.*, Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 5(1986) 177-212 (bibliogr.); F.X. Remberger, LM I 456-457; F.W. Bautz, BBKL I 551-552; DBE I 485; M. Schulze, RGG VI (2003⁴) 1839-1840; H. Smolinsky, LThK II (2006) 290.

Stanisław Józef Koza, Tomasz Wyrwał

PURUS → Acre-Purus.

PURUSZA (sanskryt. *purusa* człowiek archetyp), w hinduizmie ludzkość pojmowana jako jedność kosmiczna, a także człowieczeństwo oraz osoba jako reprezentant rasy lub pokolenia. Najwyższe Istnienie albo dusza wszechświata identyfikowana z Brahłą, Wisznu i Śiwą.

P. nie oznaczał człowieka jako praojca ludzkości w znaczeniu bibl., czyli → Manu, gdyż pojęcia rel. i filoz. w kulturze ind. związane są z procesami czasu cyklicznego, stąd Manu pojawia się w każdym nowym cyklu stworzenia. Rozwój pojęcia „P.” wiąże się z → atmanem, → brahmanem i kszetradźnią (znawca materii); relacje między nimi są ustalane na podstawie *Wed*, *Upaniszad*, *sankhji* i *jogi*; termin „P.” pojawił się po raz pierwszy w hymnach *Rygwedy*, wśród których hymn X.90 głosi, że cały świat zawdzięcza swe istnienie ofierze Boga i jest przedstawiany jako jeden byt, nieskończenie rozległy i wielki, ożywiony jednym duchem i zawierający w swej substancji wszelkie formy życia; hymn *Purusasakta* mówi, że bóstwa są sprawcami stworzenia, a materią, z której został uczyniony świat, jest ciało wielkiego P.; akt stworzenia świata traktuje się jako ofiarę, w której poświęcony został P.; twierdzi się, że P. jest światem, który był i będzie; istnieje jedność świata i Boga, ale Bóg jako istota duchowa i nieprzejawiona wykracza poza to, co zostało przejawione; cały świat zawdzięcza swe istnienie rozdzieleniu się Boga-Absolutu na podmiot i przedmiot, czyli P. i → prakriti; najwyższa rzeczywistość staje się działającym P., gdyż wierzy się, że Wirat (pseud. Brahmy) został zrodzony z P., a ten z Wirata; P. staje się rodzicielem i zrodzonym, jest zatem Absolutem i jaźnią, pierwiastkiem transcendentnym i immanentnym jednocześnie.

Główny problem upanisad wiąże się z brahmanem i atmanem; brahman jest starszym i mocniej osadzonym pojęciem w religii i filozofii Indii; stanowi coś nieznanego i wymagającego wyjaśnienia; w trakcie procesu medytacji jest zasadą; należy

dążyć do rozpoznania władzy poznawczej człowieka i odkrycia tożsamości atmana i brahmana; brahman występuje jako zasada kosmiczna (ostateczna rzeczywistość); atman jest pojęciem młodszym i czymś znanym, przez co to, co nieznanne, można wyjaśnić; stanowi on zasadę poznania (dusza, podmiot poznający) i władzę poznawczą; przy rozpoznaniu tożsamości atmana i brahmana chodzi o dokonanie odkrycia, że najgłębsza istota człowieka (świadomość, świadek, dusza) jest brahmanem (podstawą przejawionej rzeczywistości); w hymnie *Rygwedy* X.90 pojawiło się twierdzenie o samorozszczeniu się P. na podmiot i przedmiot; jeżeli Brahma zrodził P., to ten jako pochodny względem Brahmy będzie jego atmanem, zatem między brahmanem a atmanem zachodzi tożsamość; wg S. Dasgupty → Czaraka przedstawia kierunek *sankhji* przedklasycznej, w którym P. i nieprzejawioną część *prakriti* (aw-jakta) traktuje się jako jedność; P. nazywa się *paramatmanem* (najwyższy duch); Dasgupta uważa tę formę *sankhji* Czaraki i Pańczasikhi za bardzo ważną, gdyż wskazuje ona przejściowe stopnie myśli filoz. od *Upaniszad* do klasycznej *sankhji*, wg której różni się zasadę przedmiotową, mającą skłonność do przejawiania się istnienia w sposób nieprzejawiony. Przejawioną rzeczywistość materialną tworzą *guny*: *sattwa*, *radžas* i *tamas*; poza rzeczywistością zjawiskową przejawioną i nieprzejawioną znajduje się byt podmiotowy P.; w *sankhji* *prakriti* i P. traktuje się jako wieczne i absolutne substancje, a P. jest bytem absolutnie i wiecznie wolnym; dowodem na jego istnienie jest to, że wszystkie byty mu służą, czyli wskazują drogę do wyzwolenia; metodą poznania w *sankhji* jest dzielenie tego, co jest dane w doświadczeniu, i rozróżnianie elementów przedmiotowych, występujących w coraz subtelniejszych postaciach, od tego, co podmiotowe; w trakcie tego procesu dochodzi się do odnalezienia wspólnej przyczyny różnorodności; jest w nim zaangażowany P., przyjmujący funkcję kszetradźni.

W klasycznej jogie Patańdzalego twierdzi się, że każdy przedmiot widzenia złożony jest z *gun*, zaś wszystko, co jest poza nimi, określa się P. jako transcendentne w stosunku do nich; dla P., bytu podmiotowego, cała rzeczywistość przedmiotowa jest pusta, czyli nie istnieje w sposób niezależny od podmiotu.

R. Garbe, *Die Samkhya-Philosophie. Eine Darstellung des indischen Rationalismus*, L 1894, 1917²; P. Deussen, *Die Philosophie der Upanishads*, L 1899, 1922²; tenże, *Die nachvedische Philosophie der Inder*, L 1908, 1922²; E. Franklin, *The Meaning of Samkhya and Yoga*, AJP 45(1924) 1-46; N.W. Brown, *The Sources and the Nature of P. in the Purusasakta*, JAOS 51(1931) 108-118; E.H. Johnston, *Early Samkhya*, Lo 1937, Delhi 1974; A.W. Macdonald, *A propos de Prajapati*, JA 240(1952) 323-338; E. Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses I*, P 1967, 2000 (*Historia wierzeń i idei religijnych I*, Wwa 1988, 2007³); P. Mus, *Où finit P.*, w: *Mélanges d'Indianisme a la mémoire de Louis Renon*, P 1968, 539-563; F. Michalski, *Hymny Rigwedy*, Wwa 1971, 169; M. Lurker, *Lexikon der Götter und Dämonen*, St 1984, 1989² (*Lexykon bóstw i demonów*, Wwa 1999, 215); E. Harzer, ERI XII 106-107.

Gerard Gluchowski

PURWOKERTO, diecezja w środk. części Jawy w Indonezji eryg. 3 I 1961 jako sufr. Semarang; początki organizacji struktur Kościoła kat. na tym terenie związane są z utworzeniem 1932 z terytorium wikariatu apost. Batawia (obecnie Dżakarta) prefektury apost. P., powierzonej misjonarzom Najśw. Serca Jezusa; 1941 podniesiono ją do rangi wikariatu apost. a nast. – diecezji; zajmuje 15 336 km² i liczy 18 mln mieszcz., w tym ok. 71 013 katolików, 23 parafie, 28 księży diec. i 29 zak., 64 zakonników oraz 219 sióstr.

A. Heuken, *Be My Witness to the Ends of the Earth! The Catholic Church in Indonesia Before the 19th Century*, Jakarta 2002; AnPont 2010.

Stanisław Wargacki

PURYFIKACJA (łac. *purificatio*), oczyszczenie naczyń liturg. (→ kielich, → patena, → puszka) używanych do sprawowania lub przechowywania → Eucharystii. Do XII w. p. w dzisiejszym znaczeniu nie była znana; istniała jedynie wzmianka, że kapłan obmywa ręce, którymi dotykał Hostii,